

Δυνατότητες διεπιστημονικής και διαθεματικής προσέγγισης στη διδασκαλία των Θρησκευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Δημήτρης Γ. Παπαϊωάννου, 1^ο Δημοτικό Σχολείο Βύρωνα

Σοφία Στράγκα, Σχολική Σύμβουλος

Περίληψη

Η σύντομη αυτή παράθεση απόψεων για την προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών, από διεπιστημονική και διαθεματική άποψη, προέκυψε από τον προβληματισμό και το ενδιαφέρον που έδειξαν οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για τη δυνατότητα αλλά και τον τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος σύμφωνα με τα πλαίσια που προτείνει η διαθεματική προσέγγιση (ΦΕΚ 1373-1375, 2001). Συμβολή στην κατάθεση απόψεων ανάλογου προσανατολισμού, αποτέλεσε η διαπίστωση-υπενθύμιση ότι το μάθημα των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση «έχει πρωτίστως εισαγωγική αποστολή» (Φ.Ε.Κ. 52, 1993). Με γνώμονα τις παραπάνω καταγραφές επιχειρούμε μια γενική κατ' αρχήν προσέγγιση του μαθήματος, στηριζόμενοι σε κάποιες βασικές διεπιστημονικές και διαθεματικές παραμέτρους και προεκτάσεις.

Εισαγωγή

Επιχειρώντας μια ιστορική αναδρομή και αναζητώντας συσχετίσεις, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε πως το μάθημα των Θρησκευτικών φαίνεται να είναι

Ο κ. Δημήτρης Γ. Παπαϊωάννου είναι Εκπαιδευτικός Π.Ε., υποψήφιος Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η κ. Σοφία Στράγκα είναι Διδάκτωρ του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών, Σχολική Σύμβουλος της 15^{ης} Περιφέρειας Α' Διεύθυνσης Π.Ε. Αθήνας.

(ιστορικά) μονοθεματικό αλλά και συγχρόνως διαθεματικό με την έννοια ότι, ιδίως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, ελλείπει εκπαιδευτικού συστήματος, την ευθύνη της Παιδείας την είχε η εκκλησία, απλώνοντας μια θεολογική ομπρέλα στα αντικείμενα της γνώσης.

Προς επίρρωση αναφέρουμε την εγκύκλιο επιστολή, στις αρχές του 19ου αιώνα (Σεπτέμβριος 1807) του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου του Ε', περί συστάσεως και ανεγέρσεως ελληνικών σχολείων, που δημοσίευσε ο *Ερμής ο Λόγιος*, η ελληνική προεπαναστατική εφημερίδα της Βιέννης (*Ερμής ο Λόγιος*, 1990, σ. 113-117).

Στη σημερινή όμως, σαφώς διαφοροποιημένη, εκπαιδευτική πραγματικότητα, μπορεί το μάθημα των Θρησκευτικών να αξιοποιηθεί διαθεματικά και μέσω (και) της διαθεματικότητας να προσφέρει γνώσεις, να διαμορφώσει στάσεις, αξίες, να ηθικοποιήσει, να κάνει τα παιδιά κοινωνούς του μηνύματος της αγάπης και να αναπτύξει τον σεβασμό του (συν)ανθρώπου, της θρησκείας και του πολιτισμού;

Η διαθεματικότητα δίνει στο μάθημα των Θρησκευτικών τη δυνατότητα να προβάλλει αποτελεσματικά την πολιτιστική παρακαταθήκη των Βυζαντινών και τις αξίες της ορθόδοξης παράδοσης. Ήδη από το 1981 ο Ν. Ματσούκας, καθηγητής της Θεολογικής σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στην εισήγησή του στο συνέδριο της «Ένωσης Θεολόγων Βορείου Ελλάδος», (Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη στις 18-5-1981), παρατηρεί ότι: «1) Το μάθημα των Θρησκευτικών δεν πρέπει κατ' αρχήν με κανέναν τρόπο να διαχωρίζεται ριζικά από τα άλλα μαθήματα και 2) ο πανανθρώπινος και διαχρονικός χαρακτήρας του δεν παραβλέπει το συγκεκριμένο ιστορικό περιβάλλον και την εκκλησιαστική ζωή, ενώ συνάμα εντάσσεται στους γενικούς σκοπούς της Παιδείας».

Συζήτηση

Το παραπάνω ερώτημα τίθεται, διότι οι καινοτομίες και οι νεωτερισμοί που κατά καιρούς εισάγουμε στη διδασκαλία αφορούν κατά κανόνα άλλα μαθήματα. Η πραγματικότητα αυτή αντικατοπτρίζεται και στα βιβλία που έστειλε στα σχολεία το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Π.Ι.) κατά το σχολικό έτος 2002-2003.

Παρόλο που η θεολογική προσέγγιση έχει θέση στα προς επεξεργασία προτεινόμενα θέματα, δεν υπάρχει ομάδα θεολογικών θεμάτων. Στο βιβλίο «Ευέλκτη Ζώνη: Αντιπροσωπευτικές εργασίες μαθητών», καταγράφονται 18 παραδείγματα από διάφορα σχολεία της χώρας, τα οποία όμως δεν περιλαμβάνουν κανένα σχέδιο εργασίας που να εκκινεί από το μάθημα των Θρησκευτικών. Το σχέδιο εργασίας του τριθέσιου Ράλλειου Πειραματικού Δημοτικού Σχολείου Πειραιά, «Ο Σώζος και οι Θεοί του Ολύμπου» που υπάρχει στο βιβλίο, -μα αξιόλογη προ-

σέγγιση- θα μπορούσαμε να δεχτούμε ότι θεραπεύει τη θρησκευολογία παρά τη θεολογία (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002στ, σ.154-175). Στο βιβλίο για τον εκπαιδευτικό, «Οδηγός σχεδίων εργασίας» της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, απουσιάζουν παραδείγματα που να αναφέρονται στο μάθημα των Θρησκευτικών (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002ε). Θέματα άξια προβληματισμού και διερεύνησης ως προς το ενδιαφέρον και την αποδοχή του μαθήματος από τους εκπαιδευτικούς, τα οποία πιθανόν να καθορίσουν και την εξέλιξη του θεματικού αντικειμένου.

Η όποια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση για να είναι επιτυχής (πόσο μάλλον το εγχείρημα αλλαγής της φιλοσοφίας στον τρόπο προσέγγισης της γνώσης που επιχειρείται με την εφαρμογή της διαθεματικότητας) οφείλει να συμπλέκει όλα τα γνωστικά αντικείμενα (μαθήματα) του ωρολογίου προγράμματος. Μια τέτοια άποψη θεωρεί, και όχι άδικα, το μάθημα των Θρησκευτικών ως βαρόμετρο (κυμαινόμενο/σταθμητό), διότι έχει θέση μεν στο ωρολόγιο πρόγραμμα, αλλά το (μετα)χειρίζεται ως «περιφερειακό». Το μάθημα των Θρησκευτικών εκτιμάται επίσης ότι είναι το μόνο, ίσως, στο οποίο ακολουθούνται εντελώς παραδοσιακοί ή και παρωχημένοι τρόποι και μέθοδοι διδασκαλίας. Η διαθεματικότητα όμως, που αποβλέπει στην οριζόντια διασύνδεση των μαθημάτων, δεν καταργεί την αυτονομία του μαθήματος. Προσφέρει μια ουσιαστική σχέση επικοινωνίας με τα άλλα μαθήματα έτσι ώστε να μην αποκόπτεται και να μην περιθωριοποιείται.

Η ανάγκη του παραδοσιακού σχολείου για εκσυγχρονισμό, για ενθάρρυνση του πειραματισμού, της δημιουργικότητας, της πρωτοβουλίας συμπορεύεται με την αντίληψη ότι το μάθημα των Θρησκευτικών είναι πρόσφορο προς ανανέωση και όχι προς συρρίκνωση. Η δύσκαμπτη ή και αποστεωμένη προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών οφείλεται κατά κύριο λόγο στη μέχρι τώρα δογματική αντιμετώπισή του.

Για να αποποιηθούν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς το βάρος τέτοιων στερεοτύπων, οφείλουν να κατανοήσουν ότι είναι εντελώς διαφορετικό ζήτημα (και με άλλους αποδέκτες) η δογματική της θρησκείας και άλλο θέμα η ευέλικτη προσέγγιση στο περιεχόμενο και τη μεθοδολογία της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η θρησκευτική δογματική δεν συνεπάγεται δογματική μεθοδολογία. Η μεθοδολογία είναι κάτι τελείως διαφορετικό και δεν πρέπει να ταυτίζεται με το δογματισμό (για παράδειγμα ένα δύσκαμπτο γραμματικό ή συντακτικό φαινόμενο γίνεται προσπελάσιμο με ευέλικτη μεθοδολογική προσέγγιση).

Η διαθεματικότητα, που κατ' ουσία εισάγει νέα μεθοδολογία (και) στα Θρησκευτικά, κοινωνικοποιεί το μάθημα και κάνει πιο προσιτή και πιο οικεία στο σχολικό περιβάλλον τη θρησκεία. Στηρίζεται στη θέση ότι «ο σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών εντάσσεται στο γενικό σκοπό της

εκπαίδευσης, δηλαδή στη διαμόρφωση ελεύθερων πολιτών» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002ζ, σ. 169). Του δίνει μεγαλύτερη χάρη, ευελιξία, το απαλλάσσει από τη δογματική αντίληψη που μπορεί να ενέχει αυτό καθεαυτό το μάθημα. Το παιδί απελευθερώνεται από την τυπολατρική ή κατά γράμμα ερμηνεία του μαθήματος. Η ενιαία και αδιαίρετη μεθοδολογική αξία της διαθεματικής προσέγγισης, αποτελεί δημιουργική και ευχάριστη νότα, χωρίς το μάθημα των Θρησκευτικών να χάσει τον ουσιαστικό του προσανατολισμό.

Αντιρρητικός λόγος για τη θέση του μαθήματος των Θρησκευτικών σε μια διεπιστημονική προσέγγιση μπορεί να θεωρηθεί και το ερώτημα: «Είναι η Θεολογία Επιστήμη;». Καταφατική απάντηση έχει δοθεί από τις αρχές του 20ού αιώνα από έγκριτους Ορθόδοξους θεολόγους όπως ο Δ. Μπαλάνος και ο Κ. Στρατιώτης με τα ομότιτλα βιβλία τους «Είναι η θεολογία Επιστήμη;» (Μπαλάνος, 1906· Στρατιώτης, 1911).

Η διεπιστημονική και η διαθεματική προσέγγιση - μερικές επισημάνσεις/προτάσεις

Το μάθημα των Θρησκευτικών είτε ως διεπιστημονικό γεγονός είτε ως ηθολογική πρόταση έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπιστεί διαθεματικά.

1. Η διεπιστημονική προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών αποτελεί απόδειξη της συνάφειας της Θεολογίας με τις άλλες Επιστήμες και αποτελεί ουσιαστική άρνηση του «argumentum ex ignorantia», γνωστού ως «επιχείρημα εξ αγνοίας». Ήταν μια ατυχής προσπάθεια «...να ευρεθούν εις τας φυσικάς και ιστορικάς γνώσεις 'κενά' δια να τοποθετηθεί ο Θεός και τα έργα Του» (Παπαπέτρου, 1970, σ. 27), καθώς έκανε τη θρησκεία και την επιστήμη ανταγωνιστικές, αφού κάθε επιστημονικό επίτευγμα μείωνε τα «κενά» της γνώσης και παρουσίαζε μια λαθεμένη εικόνα περί Θεού.

Η θεολογία δέχεται, πλέον, τη συμβολή των διαφόρων επιστημών στο ανθρωπino γίνεσθαι και αναζητά τρόπους να ανανεώσει την αυτοσυνειδησία της. Τούτο είναι ένας σημαντικός λόγος που, αν αξιοποιηθεί σωστά, καθιστά προσιτή τη διεπιστημονική προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών.

1.α Τα γεγονότα τόσο της Παλαιάς όσο και της Καινής Διαθήκης είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τόπους, δημιουργώντας τη Γεωγραφία του μαθήματος, που σε άλλες εποχές έπαιζε σημαντικό ρόλο και που χρειάζεται και τώρα (λόγω πολιτικών και ιστορικών γεγονότων και συγκυριών) σε αναβαθμισμένη μορφή. Τη Γεωγραφία της Παλαιστίνης έχουμε ως εικόνα περισσότερο από τους χάρτες των Θρησκευτικών παρά της Γεωγραφίας. Η ζωή του Ιησού, οι περιοδείες των Απο-

στόλων, οι Άγιοι με τους τόπους καταγωγής και δράσης τους, το όλο περιβάλλον της Καινής Διαθήκης διανθίζουν το γεωγραφικό υλικό.

Ι.β Ο Ιστορικός Ιησούς και η Ιστορία της εκκλησίας μάς δίνουν υλικό που καταδεικνύει το ρόλο του χριστιανισμού στην Ιστορία της ανθρωπότητας. Οι διωγμοί μπορεί να στρέψουν τη συζήτηση στην καταπάτηση όλων των μορφών ελευθερίας και στην αναφορά στα «όπου γης κρεματόρια».

Οι κατακόμβες είναι τα μνημεία εκείνα της απόγνωσης όπου μπορεί να οδηγηθούν καταπιεσμένες μειονότητες. Στη συγκέντρωση υλικού, για μια γνωριμία με τη ζωή στις κατακόμβες, μπορεί να σταθούμε στο γεγονός ότι οι κατακόμβες δεν είναι προνόμιο της Ρώμης, αλλά ότι (για παράδειγμα) στο νησί των Κυκλάδων τη Μήλο, εκτός από το άγαλμα της Αφροδίτης (της Μήλου) υπάρχει και κατακόμβη (Αντουράκης, 1984, σ. 52-55) με σημαντική ιστορική αξία. Το διάταγμα των Μεδιολάνων, επίσης, δίνει την ευκαιρία να συνδυάσουμε το μάθημα με την Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή.

Ι.γ Ένα υλικό που προσφέρεται για διαθεματική αξιοποίηση και ελάχιστα έχει καταδειχθεί από τα βιβλία των Θρησκευτικών είναι η Αρχαιολογία της θρησκείας, η Αρχιτεκτονική, οι Ύμνοι, η Εκκλησιαστική Μουσική, η Ζωγραφική, τα ψηφιδωτά, οι τοιχογραφίες, τα αγάλματα που στα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού ήταν και σύμβολα της ορθόδοξης εκκλησίας. Αναφερόμαστε στην Εκκλησιαστική Τέχνη που αντανάκλα το πνεύμα της μακραίωνης ζωής και παράδοσης της εκκλησίας (μας), τον πλούτο των θρησκευτικών συναισθημάτων της. Τμήμα της, αποτελεί η Βυζαντινή Τέχνη που αναδεικνύει τον κυρίαρχο ρόλο των Ελλήνων (Μιχαήλ Πανσέληνου, Θεόφιλου Κορητός κ.ά.) και σηματοδοτεί τη θέση της Εκκλησιαστικής Τέχνης στην Ιστορία του Πολιτισμού.

Στο μάθημα των Θρησκευτικών δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να γνωρίσουν την Αρχιτεκτονική. Αυτό μπορεί να γίνει με την Αρχιτεκτονική των ναών. Μάθημα δύσκολο και πιθανόν βαρετό που όμως, εάν εκτός από τις επισκέψεις σε ναούς, συνδυαστεί και με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα που αναδύει η Αρχιτεκτονική ως Επιστήμη και ως Τέχνη, κάνει το μάθημα κατανοητό και φιλικό. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με προσόψεις, τομές, κατόψεις, αρχιτεκτονικές γραμμές.

Αξιοσημείωτη καινοτομία των εν χρήσει σχολικών εγχειριδίων του μαθήματος των Θρησκευτικών είναι η εξοικονόμηση χώρου στο βιβλίο, για να ζωγραφίζουν τα παιδιά θέματα γύρω από το μάθημα που έχουν διδαχτεί. Η συχνότητα όμως με την οποία παρουσιάζονται οι εικαστικές ασκήσεις στα βιβλία των Θρησκευτικών όλων των τάξεων είναι μικρή. Για παράδειγμα, στο βιβλίο των Θρησκευτικών της Γ' τάξης υπάρχουν έξι εικαστικές ασκήσεις (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002α, σ. 20, 32, 53, 79,

83, 95) σε σύνολο 115 ασκήσεων που περιέχει το βιβλίο, ποσοστό 5,21%. Στην Δ' τάξη επίσης έξι εικαστικές ασκήσεις (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002β, σ. 16, 65, 131, 159, 165, 170) σε σύνολο 96 ασκήσεων, ποσοστό 6,25%. Στην Ε' τάξη εννέα (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002γ, σ. 90, 93, 100, 111, 128, 134, 179 (2), 179 (3), 198) σε σύνολο 124, ποσοστό 7,25%. Στην Στ' τάξη οκτώ (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002δ, σ. 26, 63, 71, 85, 117, 155, 160, 181) σε σύνολο 134, ποσοστό 5,97%.

Θα αποτελούσε συμβολή στη διαθεματική προσέγγιση του μαθήματος, αν οι ασκήσεις αυτού του είδους εμφανιζόντουσαν με μεγαλύτερη συχνότητα και είχαν τη δυνατότητα οι μαθητές να ζωγραφίσουν πώς αντιλαμβάνονται την κάθε ενότητα στο «μπλοκ» ζωγραφικής, που έχουν για το μάθημα της Αισθητικής Αγωγής.

1.δ Τα βιβλία της Καινής Διαθήκης, οι παραβολές του Ιησού, οι επιστολές των Αποστόλων, τα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας, των βυζαντινών και μεταβυζαντινών συγγραφέων βοηθούν σε μια γλωσσολογική προσέγγιση του μαθήματος. Ιδιαίτερη θέση πρέπει να κατέχει και το ηθογραφικό διήγημα, ιδίως το ελληνικό (Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ανδρέας Καρκαβίτσας, Γεώργιος Δροσίνης, Αλέξανδρος Μωραϊτίδης κ.ά.). Η περιγραφή της ελληνικής υπαίθρου, του ελληνικού χωριού και των απλοϊκών κατοίκων προσφέρει την παραδοσιακή πρόταση ζωής που είναι η σχέση του ανθρώπου με το συνάνθρωπο, με το θεό και με την κτίση/φύση.

1.ε Στα κεφάλαια που έχουν σχέση με την ιεραποστολή, η διαθεματικότητα μας δίνει τη δυνατότητα να πλησιάσουμε τους λαούς που εκχριστιανίστηκαν, από λαογραφική πλευρά, να συγκρίνουμε την αρχική τους θρησκεία με τον χριστιανισμό και να αναφερθούμε σε διάφορα θέματα κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής φύσης, όπως τα στοιχεία της θρησκευτικότητας των λαών αυτών που αναβίωσαν στην νέα θρησκεία ή το ρόλο που έπαιξε η διπλωματία του Βυζαντίου στους εκχριστιανισμούς των.

Στην εποχή μας που οι κοινωνίες γίνονται πολυπολιτισμικές, ο ρόλος του μαθήματος των Θρησκευτικών αναβαθμίζεται καθώς μπορεί να συμβάλει εκτός των άλλων στην ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών στο σχολικό περιβάλλον και να αποτελέσει την απαρχή μιας πολυπολιτισμικής σχολικής κουλτούρας.

2. Η ηθολογική πρόταση αντιμετωπιζόμενη διαθεματικά είναι ο δρόμος και συγχρόνως η απάντηση στο ερώτημα: «Πώς θα διαπεράσει η ηθολογία του μαθήματος τη σχολική ζωή;»

2.α Η οικογένεια

Με αναφορές στην οικογένεια που ευαγγελίζεται ο Ιησούς. Η προσφορά του

Ιωσήφ, της Παναγίας, μητέρας του Ιησού, οι εικόνες της γέννησης, το πρώτο στάδιο της ζωής Του, η παιδική Του ηλικία, αποτελούν παράδειγμα για την οικογένεια. «Το πρωτείο στην εκπαιδευτική διαδικασία διεκδικεί το μορφωτικό αγαθό, το οποίο για την χριστιανική αγωγή προσωποποιείται σ' αυτόν που αυτοσυστήθηκε ως αλήθεια» (Πορτελάνος, 2002, σ. 212). Η παρουσία Του ως δωδεκάχρονου στο ναό, θεμελίωσε τη σχέση οικογένειας και εκκλησίας και όρισε τον οικογενειακό οίκο ως «μικρόναο». Μέσα στην οικογένεια «κατηχείται η οδός του Κυρίου» (Πραξ. ιη', 25). Αποδεκτή ή μη για τον σύγχρονο Έλληνα εκπαιδευτικό η ανωτέρω επισήμανση, η οικογένεια ως σημείο αναφοράς αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ελληνικής κουλτούρας.

2.β Η ευνομούμενη πόλη

Η ευνομούμενη πόλη, αντανάκλαση της επουράνιας αγγελικής πόλης, θα έχει ως πυρήνα της την εκκλησία. Η αγωγή των πολιτών μιας ευνομούμενης πολιτείας θα είναι φωτισμένη από τον ήλιο της χριστιανικής αγάπης. Στοιχεία της είναι η αλληλεγγύη, η αδελφσύνη, η συναδελφικότητα, η συνεννόηση και κάθε λέξη που απαντά στη ρήση «Αγαπάτε αλλήλους». Θα είναι μια αγωγή που θα στηρίζεται στους πυλώνες του σεβασμού, της κατανόησης, της αλήθειας. Ο άνθρωπος παύει να είναι «απολωλός πρόβατο» και καθίσταται κληρονόμος «της ητοιμασμένης αντώ βασιλείας από καταβολής κόσμου» (Ματθ. 25, 34). Χρήσιμο επίσης είναι να δώσουμε τη διάσταση της δικαιοσύνης στο χριστιανισμό, με τη σύγκριση του νόμου στις διάφορες θρησκείες και στα κράτη από τον ιαματικό Λόγο του Ιησού.

Εάν (και σύμφωνα με τα παραπάνω) η διαθεματική προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών, πέραν και πλέον των πλαισίων της τυπολατρίας και του δογματισμού εστιάζει στην κοινωνική διάσταση, τότε θεωρείται ως εκ των ων «ουκ άνευ» η παραγωγή και η προαγωγή ήθους (θρησκευτικού, πολιτικού, περιβαλλοντικού...), με βασική συνιστώσα την αγάπη και το ενδιαφέρον σε όλες τις εκφάνσεις τους.

2.γ Ο Χριστιανισμός και η αγάπη στο περιβάλλον

Στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου δεν διδάσκεται το μάθημα των Θρησκευτικών, αν και η παιδική θρησκευτικότητα σε αυτή την ηλικία είναι ανεπτυγμένη. Στο Εκπαιδευτικό Συνέδριο Δημοτικής Εκπαίδευσης του 1930 (Το Συνέδριο Επιθεωρητών των Δημοτικών Σχολείων του 1930 διεξήχθη στην Αρχαιολογική Εταιρεία, 1-6 Σεπτεμβρίου, επί υπουργίας Γ. Παπανδρέου) κατά τη δεύτερη ημέρα των εργασιών με θέμα τις τροποποιήσεις που πρέπει να γίνουν στο Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα του Δημοτικού Σχολείου, ακούστηκαν αντιρρήσεις για την ήδη υπάρχουσα διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτι-

κών στις Α' και Β' τάξεις. Μεταξύ των άλλων και ο εκ των εισηγητών Βασιλακόπουλος, επιθεωρητής Κομοτηνής, στην αναφορά του στο μάθημα των Θρησκευτικών στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού, διατύπωσε την άποψη: «Η αναγραφόμενη δ' εν τω προγράμματι ώρα δια την διδασκαλία των θρησκευτικών πρέπει να προστεθεί εις τας ώρας της διδασκαλίας της Αριθμητικής, διότι οι Έλληνες μαθητές υπολείπονται κατά πολύ εις το μάθημα τούτο των ομηλικών των άλλων προηγμένων κρατών, ως αποδεικνύεται τούτο από τα αριθμητικά tests» (ΥΠΕΠΘ, χ.χ., σ. 177).

Εμπόδιο θα μπορούσε να θεωρηθεί η αδυναμία συγκρότησης αφηρημένης θρησκευτικής σκέψης και η άποψη ότι η κατανόηση του μαθήματος εξαρτάται από την παρουσία επεξηγηματικών κειμένων που τα παιδιά αυτής της ηλικίας ακόμα δεν μπορούν να διαβάσουν ή να κατανοήσουν. Θα μπορούσε ενδεχομένως ένα βιβλίο Θρησκευτικών στην Α' και Β' τάξη να αποτελείται κυρίως από χαρούμενη εικονογράφηση. «...Θα συντελεί τα μέγιστα και η δια τους μαθητάς έκδοσις ειδικών εικονογράφων θρησκευτικών βιβλίων... και συνοδευόμεναι υπό ολίγων επεξηγηματικών σημειώσεων» (Θεοδώρου, 1984, σ. 125). Έτσι θα επιχειρηθεί να εκφραστεί η παιδική θρησκευτικότητα και να απαλλαγεί από λαθεμένες εικόνες περί Θεού που έχει δημιουργήσει το προσχολικό περιβάλλον (π.χ. ανθρωπόμορφος θεός, θεός τιμωρός κ.ά.) και δεν έχουν καμιά σχέση με τον Θεό της ορθόδοξης πίστης.

Αναφορές στο μάθημα των Θρησκευτικών υπάρχουν στο μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος αυτών των τάξεων. «Το μάθημα αυτό -η μελέτη Περιβάλλοντος- μπορεί να συνδεθεί με τη θρησκευτική αγωγή, αφού οι σκοποί του αναφέρονται στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, στην καλλιέργεια οικουμενικών και πανανθρώπινων αξιών και στην ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης με βάση την πολιτιστική μας κληρονομιά» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002 ζ, σ. 169).

Είναι μια εμβόλιμη διαθεματική προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών στο μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος, με την έννοια ότι ο Θεός κατά τη διάρκεια της δημιουργίας «είπε και εγένετο» η φύση. Ο άνθρωπος ως το κορυφαίο των δημιουργημάτων έχει επωμισθεί το χρέος του έναντι στη φύση που είναι αστείρευτη πηγή ζωής και περιουσία όλων μας. Είναι αναγκασμένος, αν θέλει να συμβιώσει αρμονικά μαζί της, να τη μελετήσει και να την ελέγξει. Η οικογένεια, η εκκλησία, η γη είναι ομόκεντρα περιβάλλοντα μέσα στα οποία καλείται ο άνθρωπος να ζήσει «εν Χριστώ» και να τα προστατεύσει.

Δεδομένης της διάστασης του περιβαλλοντικού ζητήματος / προβλήματος, θεωρούμε ότι το μάθημα των Θρησκευτικών, από τη δική του «επικυριαρχία», οφείλει να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές στην ανάγκη προστασίας του περιβάλλο-

ντος ως μέρους της δημιουργίας την οποία πρέπει να προστατεύσουμε από την υποβάθμιση, την εξαθλίωση και τη φθορά. Πρέπει να κατανοήσουμε ότι προστατεύοντας το περιβάλλον από την υπέρμετρη ανθρώπινη επέμβαση, την αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, την υπερκατανάλωση, τους βιομηχανικούς (και όχι μόνο) ρύπους και από τους πολέμους, προστατεύουμε το δώρο αυτό του Θεού στον άνθρωπο ή μια παγκόσμια κοινή πολιτιστική κληρονομιά.

3. Κοινωνικά θέματα

Κοινωνικά θέματα πρέπει να αντιμετωπίζονται με ιστορικές αναφορές και τομές. Η ζωή των Χριστιανών τους πρώτους αιώνες μετά Χριστό, η ζωή των μοναχών στο Βυζάντιο, η θέση της γυναίκας στις διάφορες θρησκείες, η τοπική θρησκευτικότητα, μπορούν να αποτελέσουν σημεία ιστορικής σύγκρισης και έκθεσης απόψεων, ανατρέχοντας σε ποικίλες πηγές πληροφορίας, σεβόμενοι πάντα και τις καταβολές και την πολιτιστική/θρησκευτική προέλευση του μαθητή/εκπαιδευόμενου/ατόμου. Ας σημειώσουμε ότι στο Δ' Συνέδριο Μέσης Εκπαίδευσης της ΙΕ' Περιφέρειας – Πάτρα 5/6 Ιουνίου 1960 ο Ν. Μπάρκας, υποδιευθυντής του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης, επιχειρώντας ως μαθηματικός, έναν παραλληλισμό μεταξύ Μαθηματικών και μάθησης ευρύτερα, είπε τα εξής: «Εις τα Μαθηματικά, έπειτα από την Γεωμετρία των τριών διαστάσεων, προσχωρήσαμε εις την Γεωμετρία των V διαστάσεων. Και εις την μάθησιν, έπειτα από τη διδασκαλίαν της μίας διαστάσεως επιχειρήσαμεν την διδασκαλία των τριών διαστάσεων και σήμερα επιχειρούμεν να καταστήσωμεν το φαινόμενον της μαθήσεως φαινόμενον V διαστάσεων, πολυδιάστατον δηλ. φαινόμενον» (Πρακτικά Δ' Εκπαιδευτικού Συνεδρίου, 1960, σ. 180). Τα λεγόμενά του μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μετά μισόν περίπου αιώνα, ενσαρκώνονται στο περιβάλλον της διαθεματικής.

4. Ζήτημα υγείας/υγιεινής

Συνεχιστές της παρακαταθήκης που άφησε ο Ιησούς με την ικανότητά του να θεραπεύει όπως αυτή εκφράστηκε με τα θαύματά Του μέσα από την Καινή Διαθήκη, υπήρξαν οι Απόστολοι και οι Άγιοι. Προφανής η αναφορά της συνεισφοράς της «πίστης» στο θείο ως προς την ίαση των ασθενειών, αλλά θεωρούμε ως σημαντική την αναφορά στην υγιεινή ως μέσου πρόληψης ασθενειών, ασχέτως της θρησκευτικής της καταβολής και προέλευσης. Μας δίνεται έτσι η ευκαιρία να εισάγουμε με την εφαρμογή της διαθεματικής προσέγγισης το πρόγραμμα της Αγωγής Υγείας στο σχολείο και μέσω του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Συμπεράσματα

Παρόλο που οι ανωτέρω αναφορές και παραθέσεις θεωρούνται ότι επικεντρώνονται στο μάθημα των Θρησκευτικών, οφείλουμε να διευκρινίσουμε ότι το ζήτημα που (μας) απασχολεί είναι η διαθεματικότητα.

Το μάθημα των Θρησκευτικών μπορεί να αξιοποιηθεί διαθεματικά. Η ευελιξία άλλωστε της διαθεματικότητας στην μεθοδολογική προσέγγιση κάθε μαθήματος δεν μπορεί να αποτελέσει εδώ εξαίρεση. Οι αναλογικές, συγκριτικές και συνδυαστικές αναφορές επιτυγχάνουν την ενοποίηση των μαθημάτων του ωρολογίου προγράμματος και κάνουν οικεία στο σχολικό γίνεσθαι μαθήματα αγωγής, όπως κυκλοφοριακή αγωγή, αγωγή υγείας, περιβαλλοντική αγωγή, τα οποία δεν περιλαμβάνονται στο ωρολόγιο πρόγραμμα, αλλά μπορούν να επιλεγούν από τους εκπαιδευτικούς. Επίσης η διαθεματική προσέγγιση αποποιείται την κάθε είδους μονομέρεια, μονομέρεια η οποία υπήρξε τροχοπέδη στην αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

Η διαθεματική, διεπιστημονική προσέγγιση προσφέρει γνώσεις, διαμορφώνει στάσεις, αξίες, προάγει ηθική, που διευρύνουν τον ορίζοντα του μαθητή και τον κάνουν ικανό να κατανοήσει το κεντρικό μήνυμα (και) του χριστιανισμού, τη βασική συνιστώσα της θρησκείας, την αγάπη. «Η θρησκεία η ανόθευτη από συμφέρον μάλιστα ή από συμπλέγματα θρησκείας, παρουσιάζει σαν χρέος την αγάπη όλων των ανθρώπων» (Παρασκευόπουλος, χ.χ., σ. 43).

Συναινώντας στην ανωτέρω αναφορά, με την ιδιότητα κυρίως του πολίτη, του εκπαιδευτικού επίσης, αλλά και του θρησκευόμενου επί της ουσίας και όχι του τύπου, προτείνουμε την άρση της τυπολατρίας και του δογματισμού στη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια (και όχι μόνο) Εκπαίδευση, υιοθετώντας το διαθεματικό / διεπιστημονικό πλαίσιο των προγραμμάτων σπουδών, επιδιώκοντας ή και επιλέγοντας μια απλή και καθημερινή προσέγγιση, στα όρια που οι σημερινές, απαιτητικές, εν μέρει χαοτικές, πολυπολιτισμικές κοινωνίες των ανθρώπων επιτάσσουν, διατηρώντας (κατά την εκτίμησή μας πάντα) μερικά σταθερά σημεία αναφοράς.

Βιβλιογραφία

- Αντουράκης, Γ. (1984). *Χριστιανική Αρχαιολογία*, τ. Α'. Αθήνα.
Γρηγόριος Ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης (1990). *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Θ-1819. Αθήνα: Ε.Λ.Ι.Α. (ανατύπωση).
Γενική Επιθεώρησης Μ.Ε.- ΙΕ' Περιφέρειας Πάτρας (1960). *Πρακτικά Δ' Συνε-*

- δρίον, Πάτρα: Χ. & Ι. Καγιάφα.
- Θεοδώρου, Ε. (1984). *Μαθήματα Κατηχητικής ή Χριστιανικής Παιδαγωγικής*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ματσούκας, Ν. (1981). Θεολογική θεώρηση των σκοπών του θρησκευτικού μαθήματος. *Κοινωνία*, 24 (3), 207.
- Μπαλάνος, Δ. (1906). *Είναι η θεολογία Επιστήμη; Λόγος εναρκτήριοσ απαγγελθείς τη 19^η Οκτωβρίου Εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω*. Αθήνα.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2002α). *Η ζωή με το Χριστό - Γ' Δημοτικού*, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2002β). *Ο δρόμος του Χριστού - Δ' Δημοτικού*, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2002γ). *Με το Χριστό στον Αγώνα - Ε' Δημοτικού*, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2002δ). *Ο Χριστός είναι η Αλήθεια - Στ' Δημοτικού*, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2002ε). *Οδηγός Σχεδίων Εργασίας (Πολυθεματικό βιβλίο, Ευέλικτη Ζώνη, Διαθεματικότητα)*. Για τον εκπαιδευτικό. Αθήνα.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2002στ). *Ευέλικτη Ζώνη: Αντιπροσωπευτικές Εργασίες Μαθητών*. Αθήνα.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2002ζ). *Δ.Ε.Π.Π.Σ. & Α.Π.Σ. Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, τ. Α'. Αθήνα.
- Παπαπέτρου, Κ. (1970). *Είναι η Θεολογία Επιστήμη;* Αθήνα.
- Παρασκευόπουλος, Α. (χ.χ.). *Πραγματικότητα και θρησκεία*. Αθήνα.
- Πορτελάνος, Σ. (2002). Η διαθεματικότητα στα Θρησκευτικά του Γυμνασίου: Φιλοσοφική Προσέγγιση. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 7, 209-224.
- Στρατιώτης, Κ. (1911). *Είναι η Θεολογία Επιστήμη;* Αθήνα.
- ΥΠΕΠΘ (χ.χ.). *Τα Εκπαιδευτικά συνέδρια του 1930*. Αθήνα.
- ΦΕΚ 1373, 1374, 1375, τ. Β' / 18-10-2001.
- ΦΕΚ 52, τ. Α' / 9-4-1993.